

DUURZAME ONTWIKKELING, GELD EN DRAAGVLAK

Dit essay bespreekt eerst de redenen waarom het vooralsnog aan draagvlak ontbreekt voor de grote transitie die nodig is voor een duurzame samenleving. Vervolgens worden de contouren geschetst van een programma gericht op een effectieve aanpak van de mondiale milieu- en armoede problematiek in zowel rijke als arme landen, en worden de obstakels voor de financiering daarvan geanalyseerd. Daarna wordt verder ingegaan op de vraag waarom met het huidige monetaire systeem zo'n programma onmogelijk is, en waarom dat met een monetaire hervorming waarbij geldschepping een publieke taak wordt wél zou kunnen. Ook gaat het in op de obstakels die daarvoor overwonnen moeten worden. Tenslotte wordt een strategie geschetst om zoveel draagvlak te genereren voor zowel monetaire hervorming als een programma voor mondiale duurzame ontwikkeling dat de politiek ook daadwerkelijk tot beiden overgaat.

1. Draagvlak voor duurzame ontwikkeling

Problemen

De mensheid ziet zich geplaatst voor enorme en en nog steeds groeiende milieuproblemen. Alhoewel de rijke landen niveau al wel vooruitgang hebben geboekt in de aanpak van die problemen in eigen land is men op mondiaal niveau nog maar nauwelijks begonnen. Van de problemen springen klimaatverandering en de verwachte gevolgen ervan – zoals stijging van de zeespiegel, extreme weersomstandigheden, watertekorten, schade aan ecosystemen – er het meest uit. Maar ook andere, samenhangende problemen – vervuiling, uitputting van natuurlijke hulpbronnen, verlies van landbouwgrond, vernietiging van ecosystemen, verlies aan biodiversiteit, ontbossing, verwoestijning – vormen enorme uitdagingen, vooral in de armere landen.

Ondanks de bekendheid die aan deze problemen gegeven wordt, en vooral ook aan de waarschijnlijke gevolgen ervan voor de leefbaarheid van onze planeet, lijkt een grote meerderheid van de bevolking weinig geïnteresseerd. Zelfs bij het eens in de vier jaar uitbrengen van een stem speelt de milieuproblematiek nauwelijks mee. Terwijl het, voor het nemen van maatregelen om de problemen effectief aan te pakken, essentieel is dat een meerderheid van burgers de politiek duidelijk aangeeft dat men zo'n aanpak verwacht. Dat kan actief, door als kiezer al dan niet via een maatschappelijke organisatie politici direct te benaderen, of passief, door op een partij te stemmen die zo'n aanpak voorstaat.

Inzet en effect

Een aanzienlijke groep mensen, waaronder veel van degenen die dit verhaal lezen, is bereid zich daadwerkelijk voor het milieu in te zetten, omdat men ziet dat we hard op weg zijn naar een wereld die veel minder leefbaar zal zijn. Veel mensen in die groep nemen ook concrete stappen: men consumindert, flexitariet, en probeert op breder niveau maatschappelijke verandering te entameren die zal bijdragen aan een leefbaarder wereld voor allen.

Is dat genoeg? Nee. Daarvoor is die groep te klein, zeker op mondiaal niveau. De meest betrokken mensen die echt hun levensstijl veranderen en hun ecologische voetafdruk verkleinen zijn te prijzen als voortrekkers en voorbeeldgevers. Maar het lijkt vooralsnog een illusie dat de benodigde grote meerderheid van mensen dat op afzienbare tijd na zal volgen. Verreweg de meeste mensen willen dagelijks of bijna dagelijks een stuk vlees, willen een eigen auto rijden, willen op vliegvakantie, en willen een aangename temperatuur in de woonkamer. Tegen zo laag mogelijke kosten. Dat geldt buiten Nederland nog meer dan in Nederland. Terwijl daar de milieuproblemen veelal nog veel urgenter zijn.

Oppoffering

De meeste Nederlanders, en Engelsen, Duitsers, Fransen en andere relatief welgestelde burgers willen hun levensstijl niet drastisch veranderen. Veel mensen willen best wel iets doen: wat milieuvriendelijker producten kopen (als ze niet teveel meer kosten), een lamp minder aan, de verwarming wat eerder uit. Maar écht milieuvriendelijk, leven binnen onze ecologische voetafdruk, vraagt om veel grotere veranderingen die men als opoffering beschouwt: de auto van de hand doen, geen vliegvakanties meer, geen vlees meer eten. Daar zijn maar weinig mensen toe bereid.

Probleem daarbij is dat zelfs zulke opofferingen geen waarneembaar resultaat geven. Enerzijds omdat de effecten lang op zich laten wachten. Anderzijds omdat de meeste andere mensen in de omgeving niet of maar zeer gedeeltelijk meedoen. En mensen verder weg meestal nog minder. Uiteindelijk wordt het effect van die opofferingen dan gezien als niet veel meer dan een druppel op een gloeiende plaat.

Met andere woorden: “verbeter het milieu, begin bij jezelf” is vooral symbolisch. De mensen die het in de praktijk brengen hebben de hoop dat hun goede voorbeeld nagevolgd zal worden. Maar bij het overgrote deel van de bevolking van Nederland en de andere rijke landen, en vooral ook bij de inwoners van de “opkomende” en arme landen is er weinig of geen aandrang om zich, door het eigen gedrag drastisch te veranderen, in te zetten voor het verbeteren van de wereld. Eerder het tegenovergestelde: de inwoners van de opkomende en arme landen die het wat breder krijgen willen juist méér van de dingen die voor de meeste mensen het leven aangenaam maken maar slecht zijn voor het milieu. Men wil vaker vlees op tafel, een eigen auto of motorfiets, meer elektrische apparaten, en reizen.

Stemmen

Maar als men zelf zijn levensstijl niet drastisch wil veranderen, waarom dan niet meer steun voor beleid dat duurzaamheid bevordert? Bijvoorbeeld door bewegingen te steunen die meer duurzaamheid nastreven? En vooral ook door bij verkiezingen op partijen te stemmen die tenminste enigszins serieus streven naar een duurzamer maatschappij? Men zou kunnen verwachten dat men in ieder geval aan de politiek aan zou kunnen geven dat politici nu toch echt serieus iets moeten gaan doen aan de uitdagingen waar niet alleen de eigen samenleving maar de hele mensheid zich voor geplaatst ziet.

Toch gebeurt dan niet. Bij de laatste verkiezingen stemde een aanzienlijke meerderheid op partijen die nog meer economische groei voorop stellen, zich minder zorgen maken over ongelijkheid en armoede in ontwikkelingslanden dan over hoge belastingen, en bij wie het milieu als het niet onderaan het lijstje staat toch niet verder komt dan ergens in het midden. En men stemde op partijen die de maatschappelijke problemen vooral toeschrijven aan de komst van “vreemdelingen”, een hang naar het verleden hebben, maar nauwelijks alternatieven bieden: de grootste van die partijen heeft niet eens een partijprogramma. Kort en goed: duurzaamheid lijkt bij de kiezer geen prioriteit te hebben. Dat wordt bevestigd door een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2017 waarin de zeven grootste punten van zorg over waar het met de samenleving naar toe gaat worden genoemd. Het milieu, in wat voor vorm dan ook, komt daar niet in voor.¹

Oorzaken: besef

Wat zijn de oorzaken van die ongeïnteresseerdheid? Een eerste punt is dat een grote groep mensen zich onvoldoende bewust is van de problemen en de verwachte gevolgen ervan op langere termijn. Dan zou je zeggen: maar je wordt overspoeld met nieuws erover! Maar dat

¹ Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), *De sociale staat van Nederland*, 2017, https://www.scp.nl/Nieuws/Stijgende_trend_van_maatschappelijk_onbehagen.

gebeurt maar in een deel van de media, een deel waar veel mensen helemaal geen gebruik van maken. De uitdaging is dus om ook die mensen die niet van die media gebruik maken bewust te maken van de ernst van de problemen, en de noodzaak voor een effectieve aanpak.

Een tweede punt zou kunnen zijn de alarmistische toon van de bepleiters van drastische verandering. Refereren aan de problemen met termen als vernietiging van de aarde of van moeder natuur en het einde van de mensheid wekken eerder een schouderophalen op dan dat ze mensen stimuleren tot actie. Ze zijn bovendien onwaar – iets waar bijvoorbeeld de ontkenners van klimaatverandering dankbaar gebruik van maken om hun eigen verhaal kracht bij te zetten. De aarde wordt niet vernietigd, moeder natuur zal gewoon haar eigen gang blijven gaan – zij het met andere ecosystemen, zoals in het verleden ook gebeurd is bij veel grotere natuurrampen dan de mensheid nu veroorzaakt. En het einde van de mensheid is ook nog niet in zicht, tenminste niet door onze huidige niet-duurzame levensstijl.

Zulke alarmistische geluiden dragen niet bij tot meer begrip van de ernst van de toestand. Die overigens op mondiaal niveau veel groter is dan voor Nederland zelf, tenminste wat de directe gevolgen betreft. Nederland zal waarschijnlijk wel om kunnen gaan met een stijgende zeespiegel en zal niet heel zwaar getroffen worden door de teloorgang van landbouwgrond en drinkwater elders in de wereld of de vernietiging van ecosystemen die wij al niet meer hebben. Maar voor veel andere, vooral armere landen zullen de gevolgen rampzalig zijn. En als wanhopige mensen dan gaan migreren, ook naar Europa, zal ook Nederland geconfronteerd worden met de gevolgen van ons falen de mondiale milieuproblemen aan te pakken. Het zal dan moeilijk en op een gegeven moment onmogelijk worden Fort Europa overeind te houden, waardoor ook Nederland direct met de te verwachten grote maatschappelijk ontwrichting in de wereld te maken krijgt. Ook dat zou beter naar mensen gecommuniceerd moeten worden, vooral omdat er nu al een grote groep mensen is die zich bezorgd maakt om ongecontroleerde immigratie (of zelfs, immigratie op zich).

Ontkenning

Naast de mensen die zich niet of onvoldoende bewust zijn van het probleem is er een groep die geneigd is de problemen te ontkennen of te bagatelliseren. In het laatste geval is de redenering ongeveer als volgt: akkoord, er is opwarming van de aarde, maar zo'n vaart zal het wel niet lopen, en het zal wel opgelost worden. Men is zich niet bewust van of houdt geen rekening met het feit dat, zoals met klimaatverandering, de meeste deskundigen stellen dat er veel te weinig wordt gedaan en dat ook de internationale afspraken – waar de meeste deelnemende partijen zich niet bij benadering aan houden – veel te weinig voorstellen. Daarin wordt men bevestigd door de meeste politici en de media, die doen alsof we eigenlijk best al wel goed bezig zijn, we eigenlijk alles al doen dat mogelijk is, en dat andere landen meer moeten doen. En soms laat men de oren dan ook nog hangen naar de relatief kleine maar wel luide en invloedrijke groep “ontkenners”: “deskundigen” die met name ten aanzien van klimaatverandering (overigens maar een deel van de problematiek) stellen dat er nauwelijks een probleem is, of dat het niet door mensen wordt veroorzaakt, en dat we ons geld wel beter kunnen besteden dan aan het terugbrengen van de uitstoot van broeikasgassen.

Eén reden voor het doen voorkomen door politici en zelfs sommige milieuorganisaties dat we best al goed bezig zijn, en dat er vooruitgang geboekt wordt, is dat mensen niet van slecht nieuws houden. Beter de positieve kant benadrukken, denkt men dan, en zo niet alleen de aandacht van mensen trekken maar ook een positieve sfeer scheppen, zodat je op een vruchtbaarder manier kan aangeven dat er toch nóg een schepje bovenop moet. Risico is dan wel dat mensen dat laatste missen, en alleen het positieve meenemen: “het komt wel goed”. Het is een moeilijk dilemma: kom je met een realistisch, negatief verhaal dan stoot je de meeste mensen af, en als je met een positief en daarmee eigenlijk te optimistisch verhaal komt

over de al gemaakte vorderingen denken de mensen dat het dan verder ook wel goed komt. In geen van beide gevallen wordt de aandrang opgewekt om “iets te doen”.

Kosten

De bovenstaande houdingen verklaren ten dele waarom men zelfs in stemgedrag geen uiting geeft aan bezorgdheid over het gebrek aan een effectieve aanpak van de milieuproblematiek, zowel in Nederland als mondiaal. Maar er is meer. Er mee samen hangt de aanname, bevestigd door politici en de media, dat de benodigde grootschalige aanpak van de problemen heel veel geld zal gaan kosten. Dat zal vooral belastinggeld zijn, waarvoor de burger op moet draaien. Dat zou ten koste kunnen gaan van andere overheidsbestedingen die men zeker voor het moment als belangrijker ziet, zoals de zorg, het onderwijs of de veiligheid. Of het zal leiden tot belastingverhogingen. Dat zijn dingen die men geen van beide wil, en die als een bedreiging van eigen welvaart en welzijn worden gezien. En, helaas, binnen het huidige financieel-economische systeem is die aanname grotendeels correct.

Wantrouwen tegenover links

Samenhangend met het voorgaande is er een zekere mate van wantrouwen tegenover links. Over het algemeen is het milieubewustzijn daar groter dan bij de middenpartijen en bij rechts. Milieu wordt dus als iets “links” gezien, en dat is het in feite ook. Immers, voor een effectieve, dat wil zeggen grootschalige aanpak van onze maatschappelijke problemen, vooral op milieugebied, is een grotere, machtiger overheid nodig: iets waar links veel minder negatief tegenover staat dan rechts.

Echter veel mensen, vooral onder de midden en hogere inkomens, staan na decennia van ideologische dominantie van het neoliberalisme negatief tegenover een grotere rol voor de staat. Men ziet zowel de staat als links als potverteerders: meer belasten, meer uitgeven, meer lenen, ten koste van de hardwerkende burger. Ook denkt men – al weer in lijn met het neoliberal geloof – dat linkse politiek de economie schade toe kan brengen: het bedrijfsleven belemmeren of zelfs weggagen uit Nederland, ondernemen bemoeilijken, ten koste van banen, de welvaart en daarmee de eigen portemonnee. Een standpunt dat impliciet en vooral ook expliciet wordt ondersteund door veel “deskundigen”: economen en opinieleiders en -makers in politiek en pers die zichzelf als economisch onderlegd zien, van rechts tot gematigd links.

Daar komt bij dat links enerzijds geen echt aansprekend verhaal meer heeft en anderzijds, een weinig overtuigende recente staat van dienst. In de afgelopen decennia is men óf in het neoliberale beleid meegegaan – in sommige gevallen heeft men het zelfs bevorderd – óf men had meer aandacht gehad voor zaken als identiteitspolitiek, mensenrechten en milieu dan voor de zorgen van de doorsnee burger. Óf men heeft een extreem links verleden waarvan tot op de dag van vandaag nog af en toe nog oprispingen zichtbaar worden.

Behoud van verworvenheden

Maar er is een nog belangrijker reden waarom men niet stemt op links of, meer in het algemeen, op partijen die meer neigen tot verandering – waaronder de radicale veranderingen die nodig zijn om de grote uitdagingen op ecologisch, sociaal en ook economisch gebied aan te pakken. Dat is de angst om te verliezen wat men al heeft. Nederlanders zijn over het algemeen redelijk tevreden over hun situatie, al zijn ze minder positief over de maatschappij als geheel en de toekomst². En als het niet slecht gaat met ons en onze directe omgeving,

² Zie het al genoemde rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), *De sociale staat van Nederland*, 2017, en https://www.scp.nl/Nieuws/Stijgende_trend_van_maatschappelijk_onbehagen.

moeten we ons welvaren dan in de waagschaal stellen voor een onzekere, verre toekomst? Zeker als kostbare en wellicht riskante maatregelen uiteindelijk in het grote geheel, op mondiaal niveau, nauwelijks verschil zullen maken? Beter om geen risico te nemen en te kiezen voor degenen die door willen gaan op de huidige weg, die binnen de bestaande kaders blijven denken en werken, en ons vertellen dat we al doen wat we kunnen en er desondanks nog een schepje bovenop zullen gooien, maar dat we toch vooral jullie belang voor ogen hebben en daarom geen rare fratsen uithalen of risicovolle experimenten ondernemen.

Op zich is die redenering begrijpelijk. Zeker als men die koppelt aan het geloof dat onze wetenschappers en technologen, al dan niet samen met het bedrijfsleven, in de komende decennia met technische oplossingen zullen komen waarmee de problemen opgelost zullen worden zónder dat opofferingen op persoonlijk vlak nodig zijn. Vandaar ook dat de meeste politici, van rechts tot links, zich wel twee keer bedenken voor ze met voorstellen komen voor drastische verandering. En vooral ook omdat zij en veel opiniemakers in feite hetzelfde denken. Ook bij politici is er dus een duidelijke neiging tot conservatisme: alles werkt redelijk goed, zo denkt men, drastische verandering brengt risico's met zich mee, en we krijgen er de kiezer, die wat dat betreft óók conservatief is, niet in mee. Doorgaan op de huidige weg dus.

Een goed verhaal

En wij die vinden dat het wel vijf voor twaalf is, dat er iets Grootts moet gebeuren, een Grote Transitie, en snel ook? Hoe kunnen degenen die wel de noodzaak tot drastische verandering zien dit veranderen? Hoe kan een meerderheid van burgers overtuigd worden van de door de meeste deskundigen aangehangen stelling dat verandering niet alleen noodzakelijk maar een morele plicht is tegenover de miljarden wereldburgers die nu en vooral ook in de toekomst de negatieve gevolgen zullen ondervinden van klimaatverandering, het teloor gaan van landbouwgrond, drinkwatertekorten, vervuiling, uitputting van natuurlijke hulpbronnen en vernietiging van ecosystemen? En van het feit dat een steeds groter aantal mensen, vooral de grote meerderheid onder hen die niet of slecht is opgeleid, zal concurreren om een relatief beperkt aantal banen? En van de waarschijnlijkheid dat velen in die landen, veel meer nog dan nu al het geval is, hun hoop zullen vestigen op migratie, ook illegaal, naar landen waar men denkt het beter te zullen hebben?

We zullen met een aangrijpend, makkelijk te begrijpen en coherent verhaal moeten komen, een verhaal dat aangrijpt op alle genoemde punten. En dat ook nog een tot nog toe niet genoemde categorie aanspreekt: mensen die zich wel bewust zijn van de problemen maar in feite de handdoek in de ring hebben gegooid: “we zullen als maatschappij toch niet in staat zijn de problemen aan te pakken, en als individu kan ik al helemaal niets doen”. Overigens zijn dit mensen die in veel gevallen nog wel iets doen via de stembus, door op partijen te stemmen die het milieu iets hoger in het vaandel hebben staan, en vaak ook nog, zij het op bescheiden wijze, hun levensstijl wat verduurzamen.

Het verhaal moet dus enerzijds de ernst van de situatie aangeven, maar anderzijds ook duidelijke oplossingen bieden. Een helder verhaal dat duidelijk maakt dat de Grote Transitie naar Duurzaam al op korte termijn verbetering geeft – niet alleen voor de maatschappij als geheel en voor toekomstige generaties, maar ook voor de mensen nu, voor henzelf. Een verhaal dat mensen enerzijds moet overtuigen dat het risico dat het bij die Grote Transitie misloopt minimaal is, terwijl het risico dat het fout loopt als we op de huidige weg doorgaan levensgroot is. Een verhaal dat vervolgens weer positief wordt, door aan te geven dat de baten van de aanpak van de problemen voor zowel de huidige maatschappij als voor toekomstige generaties enorm zullen zijn. Een verhaal dat de ontevredenheid en onzekerheid van mensen over hoe het nu gaat wegneemt. En een verhaal dat uitlegt dat zelfs als de mensen zich bepaalde opofferingen moeten getroosten daar baten tegenover zullen staan die de kosten van

die opoffering verre zullen overtreffen. Een grove schets van dat verhaal komt in deel 2 van dit artikel.

2: Programma

In het eerste deel van dit artikel hebben we een aantal redenen besproken waarom het moeilijk is draagvlak te scheppen voor duurzame ontwikkeling. Een van die redenen is de kosten: voor het werkelijk effectief aanpakken van onze milieuproblemen op de benodigde schaal zijn enorme investeringen nodig. Voor zowel rijke als arme landen geldt dat er heel veel werk verzet moet worden voor de aanpak van de milieuproblematiek. Te beginnen met maatregelen tegen klimaatverandering: energiebesparing, opwekking van duurzame, hernieuwbare energie, en de omschakeling naar het gebruik van die energie. Maar ook, met name in arme landen, de aanleg van infrastructuur voor waterbeheer, verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe irrigatieprojecten, bestrijding van erosie, herstel van al aangetaste natuurlijke bodems en landbouwgronden, en bescherming van ecosystemen. Daarnaast het opzetten van verwerkingssystemen voor zowel vaste als vloeibare afvalstoffen voor hergebruik en zuivering, het bestrijden van vervuiling, en het herstellen van al vervuilde bodems en water. Dan het tegengaan van luchtvervuiling, niet alleen door het opschonen van industriële processen en de omschakeling naar “schoon” transport maar – ook alweer in arme landen – door mensen alternatieven te bieden voor het koken op houtvuurtjes.

Daar komt dan nog bij dat klimaatverandering niet alleen bestreden moet worden door maatregelen ter voorkoming maar ook door maatregelen om de gevolgen die nu al onvermijdelijk zijn zo goed mogelijk te neutraliseren. Bijvoorbeeld door het verhogen van de dijken van laag gelegen kustgebieden. Dat is in Nederland al een enorme en kostbare klus, maar in veel andere landen, waar laaggelegen gebieden veel minder goed beschermd en veel groter zijn, een nog veel grotere opdracht.

Het opbouwen van wat we een duurzaamheidsinfrastructuur kunnen noemen staat in de arme landen vaak nog in de kinderschoenen, of er wordt nog helemaal niets aan gedaan. De investeringen in de transitie naar duurzaam, in arbeid, materialen en expertise, zijn al enorm in de rijke landen, waar al veel maar nog lang niet genoeg is gedaan. Maar in de rest van de wereld, met een veel groter deel van de wereldbevolking op een veel groter landoppervlak, zijn ze gigantisch.

Implementatie van een duurzaamheidsprogramma waarin bovengenoemde zaken aangepakt worden zal over meerdere decennia een enorme hoeveelheid banen en omzet voor bedrijven opleveren. Zeker in arme landen, waar grote openlijke werkloosheid en nóg grotere verborgen werkloosheid heerst, zijn die banen zeer welkom. Anderzijds zal er ook een groot beroep gedaan worden op natuurlijke hulpbronnen, met name grondstoffen. Het gebruik daarvan op zo'n grote schaal, met name van niet-hernieuwbare grondstoffen, is niet duurzaam: het kan niet tot in lengte van jaren voortduren. Maar het is wel noodzakelijk. Enerzijds uit ecologisch oogpunt: de benodigde werken zijn nodig om het milieu te beschermen en al aangerichte schade zoveel mogelijk te herstellen. Anderzijds uit sociaal oogpunt: het scheppen van banen en inkomen voor de miljarden mensen die nu geen redelijk betaald werk hebben. Die hogere inkomens zullen weer leiden tot een hogere consumptie. Probleem daarmee is dat, met de huidige consumptiepatronen, die toename in de consumptie het streven naar ecologische duurzaamheid in de wielen zal rijden. Er zullen daarom maatregelen genomen moeten worden om die consumptie te verduurzamen – waarover straks meer.

Tijdelijk

Het niet-duurzame gebruik van hulpbronnen voor het implementeren van een mondiaal ontwikkelingsprogramma is tijdelijk. Als de infrastructuur eenmaal is aangelegd zal er nog onderhoud gepleegd moeten worden, maar de kosten daarvan in materialen (en arbeid) zullen maar een fractie zijn van wat voor de aanleg benodigd was. Economisch betekent dat, althans in de betrokken sectoren van de economie, aanvankelijk krimp, waarna de overgang naar een stationaire economie (in het Engels: een steady state economy) mogelijk wordt. Sociaaleconomisch zal dat gecombineerd moeten worden met maatregelen waardoor de levensstandaard van mensen, die vooral in arme landen sterk zal zijn gestegen, niet weer terug zal vallen. Dat zal door een pakket aan regelingen moeten gebeuren, bijvoorbeeld een basisinkomen in combinatie met arbeidstijdverkorting, verlaging van de kosten van publieke diensten, en subsidiëring van duurzame activiteiten, zodat men met minder geld meer zal kunnen doen. Dat zou gepaard gaan met het verplichten van producenten van consumentenproducten tot enkel het produceren van kwaliteitsgoederen met een lange levensduur, zodat ook minder geld nodig zou zijn voor reparatie en vervanging. Tegelijkertijd zou, ten behoeve van de duurzaamheid, duurzame productie (van geheel recyclebare producten, van hernieuwbaar en hergebruikt materiaal) gesubsidieerd kunnen worden waardoor de betrokken goederen en diensten minder zouden kosten.

Overigens zal de uitvoering van een sociaal ontwikkelingsprogramma waarmee de gehele mensheid, vooral ook in arme landen, toegang zou krijgen tot de genoemde basisvoorzieningen onderwijs, zorg, water, sanitatie, en huisvesting, ook tot groei leiden, zeker in combinatie met elektrificatie. Ook dat zou veel redelijk tot goed betaalde banen scheppen, terwijl de hogere inkomens daaruit weer tot spin-off zouden leiden in de rest van de economie door een grotere vraag naar consumentenproducten. Ook zo'n sociaal programma zou overigens essentieel zijn voor het milieu. Immers, vrijwel overal ter wereld is gebleken dat naarmate vrouwen betere toegang hebben tot deze basisvoorzieningen de geboortecijfers sterk omlaag gaan – ook een essentieel onderdeel van het komen tot een duurzame maatschappij.

Conclusie: als we de transitie naar een duurzame en sociaal rechtvaardige economie en maatschappij willen maken is een tijdelijke toename van de consumptie van eindige hulpbronnen nodig, een onvermijdelijk gevolg van het op de benodigde schaal opstarten en uitvoeren van een programma van duurzame ontwikkeling. Wél kunnen we, met flankerend beleid, krimpen als dat programma eenmaal voltooid is, en zo naar een stationair systeem toewerken dat in balans is met de natuurlijke hulpbronnen. En dat tegelijkertijd toekomstige generaties de kans geeft om – eveneens op duurzame wijze – van die hulpbronnen gebruik te maken.

Uitvoering

De volgende vraag is hoe we het duurzame ontwikkelingsprogramma uit moeten voeren. Welke hulpbronnen hebben we daar voor nodig? Zoals voor alle productieprocessen zijn dat menskracht, kennis, technologie, natuurlijke hulpbronnen, en kapitaal: geld.

Menskracht is er genoeg: zoals eerder opgemerkt is er vooral in de arme landen een enorm reservoir aan onbenutte of onderbenutte arbeidskracht, en ook in rijke landen is er een groot aantal mensen dat weer aan de slag zouden willen, of meer zou willen werken dan men nu doet. Waar wél een tekort aan zou zijn is aan kennis en vaardigheden: de overgrote meerderheid van dit enorme arbeidsreservoir zou geschoold of herschoold moeten worden in de productie van die goederen en diensten die nodig zijn voor uitvoering van het programma.

Dat betekent een grote behoefte aan (om)scholing, vooral in de vorm van praktijkgerichte technische training op alle niveaus. Opleidingsinstituten en het bedrijfsleven zouden daarvoor intensief samen moeten werken, met de overheid als voornaamste financier.

De technologie om het programma uit te voeren bestaat al grotendeels, maar kan nog veel verder verbeterd worden. Mede omdat veel technologiegebieden van belang voor duurzame ontwikkeling tot nog toe onvoldoende aandacht en middelen hebben gekregen. Enerzijds omdat ze commercieel weinig interessant zijn en daarmee, onaantrekkelijk voor bedrijven. Anderzijds omdat het overheden aan de middelen ontbreekt dat onderzoek te financieren, of omdat overheden andere prioriteiten stellen.

Misschien wel de grootste uitdaging zou zijn het op zodanige wijze aanpassen van technologie en productieprocessen dat het gebruik van schaarse, eindige materialen geminimaliseerd zou worden, of nog beter, dat zulke materialen vervangen zouden worden door minder schaarse en vooral, hernieuwbare en goed herwinbare materialen. Er zou dus ook veel geïnvesteerd moeten worden in onderzoek, op alle gebieden die relevant zouden zijn voor het duurzame ontwikkelingsprogramma. Daar het meeste onderzoek pas op langere termijn rendement op zou leveren, en in sommige gevallen niet alleen niet interessant maar zelfs bedreigend voor het bedrijfsleven zou zijn – denk aan producten die veel langer meegaan en makkelijk gerepareerd kunnen worden, of aan producten die dure medicijnen overbodig maken – zouden, net als bij veel vormen van scholing, de meeste kosten gedragen moeten worden door de overheid.

Natuurlijke hulpbronnen – land, water, metalen en andere delfstoffen, energie – zouden in het algemeen nog in voldoende mate beschikbaar moeten zijn om het duurzame ontwikkelingsprogramma uit te kunnen voeren. Het zou belangrijk zijn van die beschikbaarheid een uitgebreide inventarisatie te maken, en op basis daarvan niet alleen het gebruik te plannen maar ook, in geval van tekorten of schaarste – ook op de lange termijn – een analyse te maken van en onderzoek te doen naar vervanging door alternatieve, minder schaarse materialen. Dat zou weer terugvoeren naar het hierboven genoemde onderzoek.

Tot slot de wat op dit moment meest schaarse productiefactor is: kapitaal. Kapitaal bestaat aan de ene kant uit kapitaalgoederen, zoals fabrieken en andere productiemiddelen. Daaraan is op dit moment geen tekort, maar voor uitvoering van een mondiaal programma van duurzame ontwikkeling zouden er veel kapitaalgoederen bij moeten komen, en bestaande omgebouwd. Daarmee zou dan de productie van goederen die nodig zijn voor de transitie – bijvoorbeeld zonnepanelen voor energieopwekking, accu's en motoren voor elektrisch vervoer – ter hand moeten worden genomen. Die kapitaalgoederen zijn relatief snel te produceren – zoals in China is aangetoond over de laatste 30, 40 jaar; een periode waarin het land uitgroeide van een economische achterblijver met nauwelijks moderne industrie naar veruit de grootste industriële producent ter wereld.

Naast kapitaalgoederen zou er behoefte zijn aan geld. Geld is het smeermiddel van de economie. Er is al heel veel geld, maar dat bevindt zich grotendeels in het financiële of speculatieve circuit, waaronder ook de belastingparadijzen waar rijken en grote bedrijven hun geld oppotten. Maar er is onvoldoende geld in de reële economie: daar waar productie en consumptie van goederen en diensten plaats vindt, en waar de gewone burger, het niet-financiële bedrijfsleven (voor zover die hun kapitaal niet in het financiële circuit hebben zitten) en de overheid deel van uitmaken. Ofwel, in de reële economie ontbreekt het aan smeermiddel om die economie, zowel nationaal als internationaal, te laten produceren op de schaal die nodig is voor duurzame ontwikkeling.

Wie?

Als aangegeven zouden de meeste duurzaamheidsmaatregelen pas op de lange termijn rendement opleveren. Bovendien zou dat rendement niet zozeer bestaan uit geldelijke winst maar uit vergroting van de leefbaarheid voor huidige en toekomstige generaties. Dat betekent dat het bedrijfsleven en de welgestelden die hun geld in het speculatieve circuit hebben over het algemeen niet geïnteresseerd zullen zijn direct in duurzame ontwikkeling te investeren. Hetzelfde geldt voor instellingen met veel geld maar ook veel verplichtingen, zoals pensioenfondsen en verzekeraars. Hoogstens investeert men in bedrijven die goederen en diensten voor duurzame ontwikkeling produceren, als men er redelijk zeker van is dat de betreffende producten met een mooie winstmarge verkocht kunnen worden. In sommige gevallen kan dat door verkoop aan burgers of bedrijven – bijvoorbeeld van zonnepanelen – maar voor het overgrote deel zal de vraag voor zulke goederen en diensten voor duurzame ontwikkeling toch weer van de overheid moeten komen. Zowel direct als indirect, in de vorm van bijvoorbeeld subsidies op zonnepanelen die door burgers en bedrijven worden aangeschaft.

Kortom, de overheid is de enige instelling die de verantwoordelijkheid voor een duurzaam ontwikkelingsprogramma op zich zou kunnen nemen. Dat is ook logisch, het programma is immers gericht op het algemeen belang, niet op winst maken. Het grote probleem is, als meermaals aangegeven, dat de overheid op dit moment lang niet genoeg kan investeren in duurzame ontwikkeling: daarvoor ontbreekt het haar aan geld. Weliswaar komt er, vooral in de rijke landen, en onder hen weer vooral in Noord-Europa, veel geld binnen via de belastingen. Maar daar staan ook hoge uitgaven tegenover, voor de verlening van een breed pakket aan diensten waar burgers op rekenen. Zelfs nu moeten overheden al geld lenen, en hebben dat ook in het verleden moeten doen, waardoor rentelasten nu een aanzienlijk deel van het overheidsbudget opslokken. Er blijft dan ook veel te weinig geld over voor duurzame ontwikkeling.

Geldtekort

In theorie zijn er voor de overheid drie manieren om meer geld beschikbaar te maken voor duurzame ontwikkeling: minder geld besteden aan andere zaken, belastingen verhogen, en lenen. Dat eerste is politiek niet haalbaar, althans niet op de benodigde schaal. In het verleden is al vaak aangetoond dat de kiezer vaak de zogenaamde “kaasschaafmethode”, waarbij van een groot aantal begrotingsposten een beetje wordt afgehaald, al politiek afstraft. Hetzelfde geldt een significante belastingverhoging, of dat nou op inkomens, vermogen of niet duurzaam gedrag (bijvoorbeeld brandstofprijzen) is: daar gaan bij maar weinig kiezers de handen voor op elkaar. Daarom wil geen politicus zijn vingers eraan branden. En lenen schuift het probleem slechts door: het geleende geld zal in de toekomst moeten worden terugbetaald, mét rente, zodat we dan toch weer bij opties 1 of 2 uitkomen. Politieke tegenstanders van degenen die grootschalig lenen voorstellen zullen niet schromen om dat aan de kiezer duidelijk te maken (Potverteerders!), en een groot deel van de kiezers zal daar gevoelig voor zijn.

En zelfs al zouden de overheden van de rijke landen op de één of andere manier genoeg geld kunnen vrijmaken om een duurzaam ontwikkelingsprogramma in eigen land uit te voeren, dan nog zou dat volstrekt onvoldoende zijn. Dit omdat veruit de hoogste kosten voor duurzame ontwikkeling gemaakt zullen moeten worden in de arme landen. En juist daar wordt veel minder belasting geheven dan in de rijke landen. Daar zijn meerdere redenen voor, maar veruit de belangrijkste is simpelweg dat de mensen daar veel armer zijn en dus veel minder belasting kunnen betalen dan in de rijke landen.

De rijke landen zullen dus naast de kosten voor een eigen duurzaamheidsprogramma ook een groot deel van de kosten moeten dragen van de programma's in de arme landen. Niet alleen

om die arme landen te helpen, maar ook uit eigenbelang. Ten eerste, omdat voor de meeste milieumaatregelen geldt dat als ze niet op mondiaal niveau genomen worden maar alleen in de rijke landen de problemen niet voldoende of helemaal niet worden opgelost. De grote milieuproblemen houden zich niet aan grenzen, dus als ze niet internationaal worden aangepakt blijven ze voortwoekeren en zullen ook hun negatieve effecten blijven hebben op de rijke landen, zelfs al hebben die in eigen land al wél voldoende gedaan. Ten tweede zullen de rijke landen geconfronteerd worden met migratiestromen waarbij vergeleken de huidige in het niet vallen, met miljoenen vluchtelingen die huis en haard wel moeten verlaten omdat het bestaan daar onmogelijk is geworden³.

Samenvattend: in theorie zou het de rijke landen misschien nog lukken het eigen programma voor duurzame ontwikkeling uit te voeren – in theorie, omdat daarvoor de belastingen al zo verhoogd zouden moeten worden dat het politiek onhaalbaar zou zijn. Maar zelfs al zou dat lukken dan nog zou de overheid geen geld meer hebben om ook arme landen te helpen hun nog veel groter en kostbaarder pakket van maatregelen te nemen. Daarvoor beschikken overheden en belastingbetalers niet bij benadering over genoeg geld.

Oorzaak geldtekort

Kan dat geldtekort bij overheden opgelost worden? In een eerder artikel op Duurzaam Nieuws, *Ons geldsysteem en het milieu* (<https://www.duurzaamnieuws.nl/ons-geldsysteem-en-het-milieu-deel-1/>) werd al aandacht aan die vraag besteed. Het antwoord in dat artikel, en in dit verhaal is dat het met het huidige financiële systeem níet kan. Maar dat het met een ander financieel systeem wél zou kunnen. Dat wordt in het volgende, derde deel van dit artikel verder uitgelegd.

Ons monetaire systeem: van privaat naar publiek

Problemen met privaat

Het probleem met ons huidige monetaire systeem is het volgende. Zonder dat veel mensen zich daarvan bewust zijn hebben we, of beter gezegd hebben onze leiders in de vorige eeuw gekozen voor een financieel systeem waarbij het recht op geldschepping vrijwel geheel is toegedeeld aan private banken. Centrale banken maken alleen nog “fysiek” geld: muntgeld en papiergeld (er is een uitzondering, het zogenaamde *quantitative easing*, zie hieronder). Die twee soorten geld maken gezamenlijk nog maar zo’n 3% van de geldvoorraad uit. De rest van het geld, de 97% die niet fysiek bestaat, wordt met een eenvoudige boekhoudkundige handeling gecreëerd door commerciële banken als ze een lening geven. Het is dus schuldgeld. Dat geldt wordt enkel met een zakelijk doel geschapen, dat wil zeggen als er winst mee te behalen valt: banken lenen alleen geld als ze er redelijk zeker van zijn dat het geleende bedrag weer wordt terugbetaald, mét rente.

Daar komt nog bij dat er een regel is ingesteld dat zelfs als centrale banken geld scheppen ze dit niet direct aan de overheid mogen geven. Dat geldt niet alleen voor munt- en papiergeld, maar ook voor niet-fysiek geld dat in uitzonderlijke situaties geschapen wordt. Dat laatste is de afgelopen jaren het geval geweest via het zogenaamde “quantitative easing” (“kwantitatieve verruiming”), waarmee centrale banken na de crisis de economie nieuw leven probeerden in te blazen. Het nieuw geschapen geld mocht – en mag, het programma loopt nog steeds – dus niet aan de overheid gegeven worden. In plaats daarvan gaat het als lening – tegen een

³ Zie voor een overzicht Hein-Anton van der Heiden, 2017, *Na het neoliberalisme. Klimaatverandering, sociale bewegingen en politiek*, Uitgeverij Eburon.

minimaal rentetarief – naar diezelfde private banken, die geacht worden het vervolgens door kredietverlening – uiteraard tegen een hogere rente – de economie in te sluisen. Dat zou dan de zo gewenste banen en groei op moeten leveren.⁴

Door opzet en regels van het huidige financiële systeem moet de overheid dus alle uitgaven die ze doet direct of indirect betalen uit belastinggeld (indirect als de overheid geld leent – wat later dan alsnog, met rente, uit belastinggeld moet worden terugbetaald). Die beperking zorgt er voor dat, als al aangegeven in de eerste twee delen van dit verhaal, er onvoldoende geld is voor duurzame ontwikkeling, en dat de enige manier om daar iets aan te doen belastingverhoging is. Niet iets waar de burgers op zitten te wachten. En niet iets waar politici graag hun vingers aan branden. Waar nog bij komt dat zelfs een grootschalige belastingverhoging nog lang niet genoeg geld op zou leveren.

Geldschepping voor de overheid

Er is echter geen goede reden om niet direct geld aan de overheid beschikbaar te stellen. Centrale banken zouden net als private banken en bij *quantitative easing* met een simpele boekhoudkundige handeling geld kunnen scheppen en dat – in tegenstelling tot nu – direct schuldvrij aan overheden beschikbaar stellen. Daarmee zou duurzame ontwikkeling – maar ook andere zaken, waarover later meer – gefinancierd kunnen worden zonder belastingverhoging.

Goed beschouwd zou dat een logische gang van zaken zijn. Uiteindelijk is geld iets puur kunstmatigs, door mensen “uitgevonden” voor het vergemakkelijken van het economisch verkeer. Het is een “social construct”, iets dat op impliciete en expliciete afspraken is gebaseerd – de afspraak om het als ruilmiddel dat een bepaalde waarde vertegenwoordigt te accepteren. Het grootste deel van het geld bestaat niet eens fysiek, en er kan dus zoveel van “gemaakt” worden als nodig is.

Nog beter beschouwd is het absurd dat we de kwaliteit van leven en zelfs de levens van miljarden mensen nu en in de toekomst op het spel zetten door te stellen dat er “niet genoeg geld is” om te doen wat nodig is. Er zijn zeker beperkingen aan wat we op dit moment kunnen doen om onze milieu en sociale de problemen aan te pakken en op te lossen. Maar geldgebrek zou daar in geen geval bij moeten horen. Geld, het smeermiddel van onze economie, kan immers in principe naar behoefte bijgemaakt worden. Wat nu gebeurt is dat we, door de keuze voor het huidige financiële systeem, aan de economie het smeermiddel onthouden dat nodig is om diezelfde economie de goederen en diensten te laten produceren voor duurzame ontwikkeling.

Inflatie

Uiteraard zijn er limieten aan geldschepping voor de overheid. Er moet niet zoveel geld geschapen worden dat het productieapparaat de daardoor ontstane vraag niet meer aan kan. Dat zou tot resultaat kunnen hebben dat producenten hun prijzen gaan verhogen omdat ze denken dat hun producten toch wel gekocht worden, en dat werknemers hun looneisen op zouden schroeven met diezelfde gedachte: er wordt toch wel betaald. Als dat inderdaad zou gebeuren zou dat tot hogere lonen en prijzen en daarmee tot inflatie leiden – een zogenaamde loon-prijs spiraal, zoals de jaren 70 van de vorige eeuw te zien gaf. Die spiraal werd in 1980

⁴ Dat lukt overigens maar slecht: het meeste geld gaat niet naar de “reële” economie van productie en consumptie van goederen en diensten maar naar het financiële circuit, waar door speculatie gepoogd wordt met geld méér geld te verdienen. Daar drijft het de aandelenkoersen op, en legt zo de basis voor de volgende crisis. Ook verdwijnt veel geld in de huizenmarkt, waar het de prijzen opdrijft via banken die graag de steeds hogere hypotheek financieren.

met een paardenmiddel verholpen: een sterke verhoging van de rentetarieven waardoor de kredietverlening sterk terugliep. Dat veroorzaakte een zware recessie, maar de inflatie werd onder controle gebracht.

Er zijn echter meerdere strategieën die het risico van het ontstaan van zo'n loon-prijs spiraal kunnen ondervangen. De belangrijkste zou zijn dat men de investeringen voor duurzame ontwikkeling plant in lijn met de bestaande productiecapaciteit en de verdere ontwikkeling daarvan. En dat op flexibele wijze, zodat men gas terug zou kunnen nemen, dat wil zeggen uitgaven uitstellen, als die planning te optimistisch zou blijken te zijn.

Vertrouwen

Naast een te grote vraag is er nog een tweede en gevaarlijker manier waarop inflatie kan ontstaan. Dat is gebrek aan vertrouwen. Vaak volgt deze tweede oorzaak van inflatie op de eerste: een loon-prijsspiraal kan geheel uit de hand lopen, als mensen als gevolg van de almaar stijgende prijzen het vertrouwen in het geld verliezen. Dat is een zichzelf versterkend proces waarbij men probeert zo snel mogelijk van zijn geld af te komen door het om te ruilen voor iets dat beter zijn waarde behoudt. Daarbij accepteert men waardeverlies uit angst dat het geld nóg mee waarde zal verliezen. Dat kan leiden tot hyperinflatie, waarbij het geld per dag sterk aan waarde verliest, resulterend in een waardevermindering op jaarbasis van duizenden procenten. Dat gebeurde onder meer bij de beruchte hyperinflatie in Duitsland in de jaren twintig van de vorige eeuw.

Een belangrijke voorwaarde voor het voorkomen van inflatie, en al helemaal van hyperinflatie, is dus behoud van vertrouwen. De waarde van geld is geheel afhankelijk van het vertrouwen dat economische actoren, mensen dus, er in stellen. Dat betekent dat bij een monetaire hervorming producenten en consumenten, dat wil zeggen iedereen of althans een grote meerderheid van de mensen die deelnemen aan het economisch verkeer, ervan overtuigd moet blijven dat het geld zijn waarde zal behouden. Is dat niet het geval dan zal men in het slechtste geval proberen van zijn geld af te komen door het om te ruilen voor geld in een andere valuta waarin men meer vertrouwen heeft, of door er dingen voor te kopen – van consumentenproducten tot onroerend goed en/of aandelen. Door de grote vraag daarnaar zullen producenten en handelaren de kans schoon zien hun prijzen te verhogen, en consumenten zullen die hogere prijzen accepteren. Dan zijn we dus terug bij de eerder geschetste situatie van inflatie en, als dat een zichzelf versterkend proces wordt waarbij het vertrouwen in snel tempo (verder) afneemt, van hyperinflatie.

Vertrouwen is vooral een psychologische kwestie. Het grootste gevaar bij monetaire hervorming is dat verlies van vertrouwen de mensen wordt aangepraat door de “experts”: economen, financiële deskundigen, politici, de media en in het algemeen, personen die zich economisch onderlegd achten. Die zien over het algemeen niets in publieke geldschepping, door een door hun opleiding en werkkring ingeprinte idealisering van “de markt” en de private sector, gekoppeld aan wantrouwen tegenover de intenties, integriteit en capaciteiten van de overheid. Deze groep zal, als al aangegeven in een eerder artikel in Duurzaam Nieuws, *De Economische Wetenschap en het Milieu* (<https://www.duurzaamnieuws.nl/de-economische-wetenschap-en-het-milieu-deel-2/>) er alles aan doen om de publieke opinie te bewerken tegen het idee van monetaire hervorming. Daarbij zal men ook het gevaar van inflatie en vooral hyperinflatie voorop stellen – wat veroorzaakt zou worden door “onkunde van de overheid” en het “in strijd handelen met economische wetten”. Dit alles zal natuurlijk van harte ondersteund worden door de banken, die een groot belang hebben bij het in stand houden van het huidige, voor hen uiterst lucratieve geldsysteem.

In een situatie waarin monetaire hervorming zou worden doorgevoerd onder het te verwachten luide protest van zulke “experts” zou er inderdaad het risico zijn dat er inflatie en zelfs hyperinflatie zou ontstaan. Maar dan niet door de door de “experts” genoemde oorzaken, maar door verlies aan vertrouwen veroorzaakt door diezelfde experts: een schoolvoorbeeld van een zichzelf vervullende profetie. Dat zou enerzijds op nationaal niveau plaats kunnen vinden doordat die “deskundigen” de publieke opinie negatief zouden beïnvloeden. Anderzijds, en wellicht nog belangrijker, zou op internationaal niveau verlies aan vertrouwen optreden doordat handelaren op de financiële markten, met diezelfde vooroordelen wat betreft de private en de publieke sector, de valuta van het land dat een monetaire hervorming door zou willen voeren op grote schaal zouden verkopen, wat tot een grote waardedaling zou leiden. Monetaire hervorming zou dus inderdaad schadelijke gevolgen kunnen hebben. Maar nogmaals, dat zou níet komen door het concept van publieke geldschepping op zich of het plan voor en de uitvoering van de transitie. De oorzaak van de waardedaling van de munt in kwestie zou zijn verlies aan vertrouwen als gevolg van een zichzelf vervullend profetie, in gang gezet door een kleine groep financiële handelaren, “experts” met een vertekend beeld van de economische realiteit en, door hun strategische positie op de financiële markten, met een onevenredig grote invloed op economie en maatschappij.

Verlies van vertrouwen voorkomen

Er zijn drie manieren denkbaar om die zichzelf vervullende profetie te voorkomen. De eerste is op de één of andere wijze de experts het zwijgen op te leggen. Dat zal misschien mogelijk zijn in een land als China, maar is natuurlijk onacceptabel in democratische landen met vrijheid van meningsuiting, hoe schadelijk het gebruik van die vrijheid – zoals in dit geval – ook kan uitpakken. De tweede optie is het overtuigen van deze groep dat monetaire hervorming wel degelijk mogelijk is, en zelfs noodzakelijk. Een opzet met weinig kans van slagen, gezien de geestesgesteldheid van de overgrote meerderheid van het economendom die – als andere gelovigen – niet in staat is de nodige afstand te nemen van eigen geloof en de eigen ideologie en dogma’s aan een kritische analyse te onderwerpen. Laat staan dat men in staat is ideeën over te nemen die tegen dat geloof en die ideologie ingaan (zie voor een verdere analyse van deze problematiek www.new-economics.info).

De derde manier is het neutraliseren van deze groep. Dat zou op nationaal niveau in drie stappen moeten. Ten eerste door aan alle niet-economen (en de weinige voor alternatieve ideeën openstaande, kritische economen) – en vooral aan opiniemakers in de media, politici en andere (of beter, “echte”) wetenschappers duidelijk te maken dat de economie als wetenschap volstrekt heeft gefaald, dat dit het economendom zelf toegerekend moet worden, en dat daarom een uiterst kritische houding tegenover alles wat economen beweren gerechtvaardigd is. Ten tweede door die kritische houding los te laten op de argumenten van de economen tegen monetaire hervorming, deze zo te ontkrachten, en tegelijkertijd het risico van de zichzelf vervullende profetie voor het voetlicht te brengen. Ten derde door in die ontkrachting een zo breed mogelijke groep opiniemakers, wetenschappers, intellectuelen, politici en burgers in het algemeen mee te nemen, en die groepen zo te overtuigen van het belang van monetaire hervorming voor duurzame ontwikkeling.

De vierde en belangrijkste stap om de funeste invloed van het economendom, de financiële deskundigen en de lobby van de banken tegen monetaire hervorming in te dammen zou op internationaal niveau plaats moeten vinden, door het neutraliseren van de financiële markten. Dat zou kunnen door, als het tot monetaire hervorming komt, dat in een zo groot mogelijk aantal landen met sterke munten tegelijkertijd te doen. Zo zou aan de financiële markten simpelweg geen ruimte gelaten worden om tegen de betrokken munten te speculeren, waarmee het grootste risico en dus, obstakel voor monetaire hervorming en daarmee voor duurzame ontwikkeling zou zijn weggenomen. Ook zou bij zo’n hervorming de valutahandel

tijdelijk stopgezet kunnen worden, of wellicht zelfs permanent, waarbij functies van die markten die nog nut zouden hebben na de monetaire hervorming door andere instellingen zouden kunnen worden overgenomen. Zulk een opdoeken of een sterk inkrimpen van de financiële markten zou het bijkomende voordeel hebben dat veel van de vaak zeer slimme mensen die nu, aangetrokken door absurd hoge salarissen en bonussen, in die markten werken nuttiger werk zouden kunnen gaan doen – zoals het bijdragen aan de vormgeving en uitvoering van het duurzame ontwikkelingsproces.

De Vierde Macht

We hebben gezien dat, om overheden direct van schuldvrij geld te voorzien voor investeren in duurzame ontwikkeling – en eventueel voor andere doeleinden, bijvoorbeeld de zorg, het onderwijs, en/of de veiligheid – monetaire hervorming essentieel is. Daarbij zou dus het recht op geldschepping aan private banken worden ontnomen, en worden ondergebracht daar waar het hoort: bij de publieke sector. Om misbruik door politici te voorkomen – die wellicht iets te graag hun kiezers mooie cadeautjes zouden willen geven – zou voor geldschepping en in het algemeen het beheer van de geldhoeveelheid een van de politiek onafhankelijke overheidsinstantie moeten worden opgericht, een monetaire autoriteit, enigszins vergelijkbaar met de huidige centrale bank. Die autoriteit zou je een “vierde macht” kunnen noemen: de geldscheppende macht, naast de drie bestaande machten: uitvoerend, wetgevend, en justitieel.

Voordelen

Zoals in het eerder bij Duurzaam Nieuws verschenen artikel⁵ al werd aangegeven zijn er meerdere organisaties die voor monetaire hervorming voor publieke geldschepping pleiten, en die gedegen studies hebben gemaakt over de voordelen van zo’n transitie en over de wijze waarop deze plaats zou kunnen vinden⁶. Overigens koppelt geen van deze organisaties die transitie aan de financiering van duurzame ontwikkeling. Dat komt omdat men geen uitspraken wil doen over hoe de extra inkomsten voor de overheid die zouden resulteren uit de hervorming besteed zouden moeten worden: dat wordt gezien als een politieke keuze. Men concentreert zich daarom op het aangeven van de noodzaak van de voorgestelde transitie vanwege een reeks andere voordelen, zoals een veel stabielere economie, met veel minder en veel minder ernstige crisissen. Ook wijst men er op dat zo’n essentiële publieke dienst als geldschepping en beheer van de geldvoorraad per definitie de verantwoordelijkheid van de staat zou moeten zijn en niet van een groep private, winstgerichte ondernemingen. Immers, de staat moet over haar handelen verantwoording afleggen tegenover de burger, wat resulteert in een bepaalde mate van democratische controle, terwijl banken slechts verantwoording hoeven af te leggen aan hun aandeelhouders. Voor hen staat maximalisatie van de winst centraal – ook als dat winst maken ten koste gaat van de samenleving als geheel.

Een ander voordeel van publieke geldschepping zou zijn dat de baten ervan die nu aan de banken toevallen – en die zijn aanzienlijk – naar de overheid zouden gaan en daarmee naar de burger, in plaats van als nu naar een kleine groep aandeelhouders en managers. Ook zou zo’n nieuw systeem, onder meer door lagere rentelasten, tot lagere schulden leiden – niet alleen bij de overheid maar ook bij bedrijven en burgers.⁷ En, heel belangrijk voor de transitie naar een duurzame economie en maatschappij, het zal de groeidwang wegnemen die onlosmakelijk

⁵ <https://www.duurzaamnieuws.nl/ons-geldsysteem-en-het-milieu-deel-1/>

⁶ Zie voor meer informatie het boekje *Ons Geld*, te downloaden van of verkrijgen via www.new-economics.info.

⁷ In 2017, amper tien jaar nadat de financiële crisis uitbrak, waren die schulden al weer aanzienlijk hoger dan vlak voor die crisis – met alle risico’s vandien op een nieuwe crash. Alweer een teken van het feit dat het huidige geldsysteem tot een schuldverslaving leidt die onvermijdelijk tot nieuwe crisissen leidt.

verbonden is met het huidige systeem. Die groeidwang komt voort uit het feit dat banken rente berekenen om hun kosten te dekken en uiteraard om winst te maken. Voor het terugbetalen van het geleende geld plus rente moet extra geld verdiend worden; er is dus groei nodig. Dat is een proces dat continu door gaat, omdat het binnen het huidige systeem wel door móét gaan: zonder groei geen winst, en geen mogelijkheid geleend geld met rente terug te betalen. Met zo'n systeem kunnen we nooit terug naar een stationaire economie – een eerste voorwaarde voor een maatschappij die ten eerste, afhankelijk is van eindige natuurlijke hulpbronnen, en ten tweede, die natuurlijke hulpbronnen opsoupeert alsof ze wél oneindig zijn.

Deel 4: Draagvlak scheppen: strategie

Terug naar waar dit tweeluik begon: bij het gebrek aan draagvlak voor de omschakeling naar een duurzame economie en maatschappij. We hebben gezien dat, behalve bij een kleine groep idealisten die bereid is offers te brengen in het algemeen belang, de meeste mensen er weinig voor voelen “in te leveren” – althans niet voor iets dat niet als een directe bedreiging wordt gezien voor de eigen situatie. Zeker niet als die opofferingen geen zichtbaar resultaat hebben omdat zoveel andere mensen, in eigen land en in andere landen, zich niet óók zulke opofferingen getroosten. Het pleidooi voor een verandering van levensstijl vindt daarom geen vruchtbare bodem. Effectiever zou zijn toe te werken naar oplossingen die niet gezien worden als een aanslag op de eigen verworvenheden. Of, als er toch wat van die verworvenheden ingeleverd zouden moeten worden zouden daar nieuwe verworvenheden tegenover moeten staan die de oude op een meer dan bevredigende wijze zouden compenseren.

Voor veel consumptie en productie die nu niet duurzaam plaats vindt is het technisch mogelijk om het wél duurzaam te doen, of men is hard op weg de technologie daarvoor te ontwikkelen. Auto rijden bijvoorbeeld kan op duurzaam opgewekte elektriciteit, en men werkt ook aan vliegen op hernieuwbare energie. Probleem is dat op dit moment de kosten nog te hoog zijn, mede omdat de kosten voor fossiele brandstoffen zo laag zijn. Dat laatste komt vooral omdat bij de prijsstelling van die brandstoffen noch de milieukosten van winning en gebruik noch de eindigheid ervan worden meegenomen. Dat zal moeten veranderen door die kosten wél op te nemen, door middel van belastingen. Dat zal tot een prijsverhoging leiden, en dat wekt weerstand. Daarom is er compensatie nodig in de vorm van subsidies voor milieuvriendelijker rijden, op elektriciteit. Hetzelfde geldt voor vliegen op duurzame energie – bijvoorbeeld op waterstof. Omdat dat nog een aantal jaren weg is moet er meer geld worden gestoken in onderzoek en technologieontwikkeling. Intussen kan de overheid andere, meer duurzame vormen van transport, bijvoorbeeld per trein, stimuleren met subsidies. Zo kan men burgers stimuleren om om te schakelen naar een duurzamer levensstijl door ze milieuvriendelijke alternatieven te bieden, waardoor ze hun verworvenheden niet of zo min mogelijk hoeven op te geven.

Uitruil

Sommige productie en consumptie zal dus flink in prijs omhoog moeten, en in sommige gevallen wellicht zelfs verboden. Veel burgers zullen dat als een ongewenst verlies beschouwen. Dan zal goed uitgelegd moeten worden dat men daar, met een programma voor duurzame ontwikkeling gekoppeld aan meer financiële armslag voor de overheid, veel voor terug krijgt: een schoner milieu, een grotere bestaanszekerheid door een grotere kans op goed betaald werk en baanbehoud, en beter onderwijs, zorg, veiligheid en andere sociale voorzieningen. Ook zal men met zo'n programma de grootschalige trek van ongewenste immigranten naar Europa en andere rijke landen kunnen indammen omdat er, dankzij het duurzame ontwikkelingsprogramma voor die immigranten in eigen land, daar veel redelijk betaalde banen en betere voorzieningen bij zullen komen. En vooral moet ook benadrukt

worden dat de transitie zorgt voor een betere en zekerder toekomst voor komende generaties – dus ook voor de eigen kinderen en kleinkinderen. Het moet dus duidelijk worden dat de voordelen van het alternatief, de transitie naar een nieuw monetair systeem en een duurzame samenleving, veel groter zijn dan de nadelen, in de vorm van het terugbrengen van of stoppen met bepaalde vormen van niet-duurzame consumptie.

Risico's en economendom

Om tegemoet te komen aan de angst van mensen om te verliezen wat ze al hebben zal ook een afweging gemaakt moeten worden van de risico's van het in gang zetten van duurzame ontwikkeling, met name van de daarvoor benodigde omschakeling naar een nieuw monetair systeem. Aan duurzame ontwikkeling op zich zijn eigenlijk nauwelijks risico's verbonden, maar we hebben al gezien dat monetaire hervorming wél risico's met zich meebrengt. Eén daarvan is dat publieke geldschepping uit de hand zou kunnen lopen door ongecontroleerde en ongeoorloofde politieke beïnvloeding, door corruptie, of door een foute inschatting van de monetaire autoriteiten van de hoeveelheid te scheppen geld. In deel drie van dit artikel werd al aangegeven hoe dat ondervangen kan worden. En er werd gesteld dat het grotere risico is dat economen, financiële deskundigen en andere mensen die zich economisch onderlegd achten en monetaire hervorming afwijzen, zodanig ageren tegen het concept van en de transitie naar publieke geldschepping dat mensen het vertrouwen in het geld verliezen.

De achtergrond van dat verzet werd al besproken in een eerder artikel in *Duurzaam Nieuws*, *De Economische Wetenschap en het Milieu*, <https://www.duurzaamnieuws.nl/de-economische-wetenschap-en-het-milieu-deel-2/>, en er werd aan gerefereerd in het derde deel van dit vierluik. We kunnen hier daarom volstaan met de conclusie dat het verzet van economen gebaseerd is op ideologische vooroordelen die voortkomen uit de beginselen van de economische “wetenschap” zelf. Een “wetenschap” tussen aanhalingstekens, omdat zij ten eerste, totaal niet aan de basisprincipes van de wetenschappelijke methode voldoet. Ten tweede, omdat zij sterk ideologisch getint is en daarmee zelfs niet in de buurt komt van het wetenschappelijke ideaal van waardevrijheid. En ten derde, en het meest schadelijk, omdat zij gebaseerd is op geheel of gedeeltelijk onjuiste aannames en redeneringen. Het is niet voor niets dat economie “the dismal science”, de “erbarmelijke wetenschap” genoemd wordt. Eigenlijk noch een te vriendelijke term, want de gangbare economie is veel meer geloof en ideologie dan wetenschap. Door de beoefenaars van zo'n gemankeerde wetenschap moeten we ons niet al teveel in de weg laten leggen. Wel is het goed om, zoals bij iedere discussie over belangrijke zaken, de gepresenteerde argumenten op hun merites te beoordelen. Maar als men zich beroept op expertise omdat men economisch onderlegd is hoeven we daar niet te veel acht op te slaan. Of misschien juist wel – maar dan niet om de mening van de “expert” klakkeloos over te nemen, maar om extra alert te zijn op oneigenlijke argumenten en andere vormen van vertekening.

Afweging

Er zijn dus risico's aan monetaire hervorming, maar er zijn ook maatregelen mogelijk die die risico's kunnen minimaliseren. En wat vooral duidelijk gemaakt moet worden is dat die risico's in het niet vallen bij het risico, of beter de bijna-zekerheid, dat als we op de huidige weg doorgaan met een stijgende zeespiegel en meer extreme weersomstandigheden krijgen te maken, met droogtes en overstromingen, en met veel andere vormen van milieueval. In Nederland en Noord-Europa zal dat minder zijn dan elders, maar de gevolgen van de achteruitgang van het milieu elders zullen ook bij ons merkbaar zijn. Immers, vooral in de arme landen zullen grote gebieden zo goed als onleefbaar worden door hoge temperaturen, watertekorten en voedseltekorten, met grootschalige humanitaire rampen als gevolg. En ook waar dat niet zo is zal de verslechtering van levensomstandigheden leiden tot een onstuitbare

trek naar landen waar de toestand beter is – vooral de rijke landen⁸. Dat alles meenemende zou de keuze tussen het risico van monetaire hervorming en dat van het onvoldoende aanpakken van de mondiale milieu- en sociaaleconomische problematiek een gemakkelijke moeten zijn.

Sociaal contract

De burger moet dus een soort sociaal contract worden geboden, met zoveel voordelen dat de door sommigen meer, door ander minder gevoelde nadelen en de risico's in het niet vallen vergeleken bij het doorgaan op de huidige weg. De grote uitdaging is die keuze daadwerkelijk aan de burger voor te leggen, in de vorm van een overtuigend verhaal en, op basis van dat verhaal, een politieke keuze. In het onderstaande wordt daar een scenario voor geschetst.

Voor de benodigde verandering richting duurzaamheid, dat wil zeggen voor de uitvoering van een effectief internationaal programma voor duurzame ontwikkeling, zal het nodig zijn de politiek mee te krijgen. Het proces zou in gang kunnen worden gezet door een wisselwerking tussen betrokken burgers, maatschappelijke groepen en tenminste die politieke partijen die milieu en sociale rechtvaardigheid hoog in het vaandel hebben staan. Maatschappelijke groepen, vooral niet-gouvernementele organisaties die zich nu al richten op het milieu en op sociale thema's als armoedebestrijding, zowel nationaal als internationaal, zouden de aangewezen partijen zijn om daarbij het voortouw te nemen. Een samenwerkingsverband tussen die organisaties zou zich kunnen ontwikkelen tot een beweging die zich zou richten op ontwerp en uitvoering van een mondiaal programma voor duurzame ontwikkeling, waarin de milieuproblemen en de toegang van alle mensen tot de nodige basisvoorzieningen op een geïntegreerde, coherente manier zouden worden aangepakt.

Door haar omvang en daarmee samenhangend, haar vermogen tot lobbyen zou de beweging de programma's van althans een deel van de nationale politieke partijen in de goede richting moeten kunnen duwen. Dat zou moeten leiden tot partijpolitieke programma's die zich zouden richten op uitvoering van dat duurzame ontwikkelingsprogramma, te financieren met behulp van, en daarom gekoppeld aan, monetaire hervorming – zoals we gezien hebben een noodzakelijke voorwaarde voor uitvoering op de benodigde schaal.

Bij het boven beschreven proces zou, als eerder aangegeven, de grootste uitdaging zijn het neutraliseren van de buitensporige invloed van het economendom en in het verlengde daarvan, de lobby van de banken. In eerste instantie de beweging en in tweede instantie de betrokken politieke partijen zouden, om een meerderheid van de bevolking mee te krijgen, de onheilsprofetieën van de economische en financiële “deskundigen” ten aanzien van monetaire hervorming overtuigend moeten ontzenuwen. Pas dan zal er voldoende draagvlak kunnen ontstaan voor de transitie naar een geldsysteem dat duurzame ontwikkeling mogelijk maakt.

Internationaal – financiële markten

Zowel voor monetaire hervorming als voor duurzame ontwikkeling geldt dat het op internationale schaal moet worden aangepakt. Monetaire hervorming in slechts één land, en zelfs in de Eurozone als geheel, is riskant zolang de invloed van de financiële markten zo groot is als vandaag de dag. Zoals al aangegeven komt dat risico niet voort uit tekortkomingen van het concept of de uitvoering van monetaire hervorming, maar uit het feit dat handelaren in

⁸ Zie voor een goed overzicht Hein-Anton van der Heiden, 2017, *Na het Neoliberalisme. Klimaatverandering, Sociale Bewegingen en Politiek*, Uitgeverij Eburon.

financiële markten zouden gaan speculeren tegen de valuta van het land dat een monetaire hervorming door zou willen voeren. Dat zou tot een waardeverlaging van die valuta leiden, met als gevolg duurdere importen, stijging van het algemeen prijspeil en inflatie. Nog erger: het zou een grote klap zijn voor monetaire hervorming. Immers, de profetie van de “deskundigen” zou zichzelf vervullen doordat de reactie erop in de financiële markten zou leiden tot inflatie. Alweer: niet vanwege zwakheden in het concept en de uitvoering van monetaire hervorming op zich, maar door de handelingen en het kudgedrag van een kleine groep mensen wier denken bepaald wordt door de onjuiste concepten en theorieën van een gemankeerde wetenschap. Maar dat onderscheid, dat wil zeggen het feit dat een waardevermindering niet voort zou komen uit de monetaire hervorming op zich maar uit het handelen van een kleine groep mensen in de financiële markten, zou minder aandacht krijgen dan het feit dát die inflatie zou optreden.

Zo zou monetaire hervorming en daarmee duurzame ontwikkeling getorpedeerd kunnen worden door een kleine groep mensen, de handelaren in de financiële markten, met een onevenredig grote invloed op economie en maatschappij. Een groep die niet geïnteresseerd is in het algemeen belang maar wel in een maximale winst voor hun werkgever en maximale bonussen voor henzelf. Een groep die nationale economieën kan maken of breken met een paar aanslagen op een toetsenbord – en niet na zal laten dat te doen als daarmee een nóg hogere bonus in zicht komt.

Om die fatale invloed van de financiële markten in te dammen zou monetaire hervorming ideaal gesproken door alle of ten minste een meerderheid van landen met sterke, internationaal geaccepteerde munten tegelijkertijd moeten worden uitgevoerd. Overigens met het bijkomende grote voordeel dat daarmee de macht van die financiële markten, dat wil zeggen van die kleine zojuist genoemde groep mensen, sterk zou worden ingeperkt.

Internationaal – duurzame ontwikkeling

Evenals voor monetaire hervorming geldt voor het in gang zetten van een proces van duurzame ontwikkeling dat het pas het gewenste effect oplevert als het in een meerderheid van landen tegelijk gebeurt. Een eerste stap daarvoor zou zijn de hierboven al aangegeven vorming van bewegingen op nationaal niveau door niet-gouvernementele organisaties die duurzame ontwikkeling nastreven op milieugebied, sociaal gebied of beide. Die bewegingen op nationaal niveau zouden vervolgens een netwerk kunnen vormen met gelijkgestemde bewegingen in andere landen. Niet-gouvernementele organisaties die nu al internationaal opereren of bestaan uit samenwerkingsverbanden van nationaal opererende organisaties, zoals Friends of the Earth en Oxfam-NOVIB, zouden bij de vorming van zowel nationale bewegingen als het internationale netwerk het voortouw kunnen nemen.

De nationale bewegingen zouden, met hulp van onderzoeksinstituten, universiteiten en andere relevante instellingen en financiële hulp van donoren duurzame ontwikkelingsprogramma's kunnen formuleren voor het eigen land. Voor die nationale plannen zou men vervolgens één of bij voorkeur meerdere politieke partijen moeten interesseren, op zo'n manier dat die partij of partijen die duurzaamheidsprogramma's zoveel mogelijk zouden verwerken in hun partijpolitieke programma's. Tegelijkertijd zouden de nationale bewegingen samen moeten werken in het internationale netwerk om de nationale plannen en programma's ook internationaal zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. Daarmee zou de basis gelegd worden voor een vergelijkbare samenwerking tussen nationale politieke partijen in verschillende landen – vergelijkbaar met de huidige samenwerking van sociaaldemocratische, christelijke, liberale of conservatieve partijen.

Minder ontwikkelde landen

De term “ontwikkelingslanden” wordt weinig meer gebruikt, maar in deze schets van hoe een duurzaam ontwikkelingsprogramma tot stand zou kunnen komen is het nodig een term te hebben om de grote meerderheid aan landen aan te duiden die niet tot de rijke ontwikkelde landen (kort gezegd: de rijke landen) behoren. Waarbij met ontwikkeling bedoeld wordt dat het land een redelijk functionerende overheid heeft die in staat is de bevolking van essentiële publieke diensten te voorzien, de scheiding der machten (wetgevend, uitvoerend en justitieel) respecteert en een minimaal democratisch gehalte heeft. Dat laatste wordt gereflecteerd in redelijk vrije verkiezingen en een bepaalde mate van meningsvrijheid, inclusief een althans gedeeltelijk vrije en onafhankelijke pers. Alle landen die niet tot de rijke landen behoren kunnen we vatten onder de niet geheel correcte maar wel gemakkelijke naam “niet-rijke landen”.

Er zijn uiteraard grote verschillen tussen de niet-rijke landen, en daarom is een grove categorisatie nuttig. De eerste categorie wordt gevormd door de vroegere Oostbloklanden – waar overigens ook onderling weer grote verschillen in welvaart en ontwikkeling zijn. Voor een deel van de overige niet-rijke landen is de afgelopen twee decennia de term “opkomende economieën” gebruikt om aan te geven dat deze groep zich althans economisch sterk ontwikkeld heeft en als gevolg daarvan volwaardig meedraait in de wereldeconomie. Dat zijn landen als China, India, Brazilië en Zuid-Afrika. En tot slot zijn er de landen die duidelijk zijn achtergebleven wat betreft vrijwel alle indicatoren van ontwikkeling, welvaart en welzijn, zoals per capita inkomen, toegang tot en kwaliteit van basisvoorzieningen, economische ontwikkeling, en functioneren van de overheid. Deze landen kunnen we kortweg aanduiden met de term arme landen.

Wat deze arme landen gemeen hebben is ten eerste, dat er zowel op milieugebied als op het gebied van sociale ontwikkeling nog heel erg veel moet gebeuren. Ten tweede dat het die landen veel meer dan de andere categorieën landen, en vooral de rijke landen, aan geld, technologie en expertise voor duurzame ontwikkeling ontbreekt. En ten derde, dat de landen in kwestie geen sterke, internationaal geaccepteerde munten hebben. Dat laatste geldt overigens ook voor de opkomende economieën, met de gedeeltelijke uitzondering van China, en voor de vroegere Oostbloklanden. Ook wat geld, technologie en expertise voor duurzame ontwikkeling betreft nemen landen als China, Brazilië, Zuid Afrika en de meer ontwikkelde van de voormalige Oostbloklanden een tussenpositie in tussen de rijke en de arme landen.

Het bovenstaande betekent dat al deze categorieën landen voor duurzame ontwikkeling en voor de financiering ervan met behulp van een nieuw monetair systeem sterk afhankelijk zouden zijn van de rijke landen en wellicht China. Niet alleen omdat voor de uitvoering van de programma's veel internationale expertise en technologie nodig zijn, en in veel gevallen ook grondstoffen die niet in eigen land beschikbaar zouden zijn. Maar vooral omdat alles bekostigd zou moeten worden met “harde” internationaal geaccepteerde valuta, dat wil zeggen, valuta van de rijke landen met sterke, internationaal geaccepteerde valuta. Die zouden dat geld enkel in voldoende mate beschikbaar kunnen stellen dankzij de voorgestelde monetaire hervorming.

Rijke landen die bereid zouden zijn om na het doorvoeren van de monetaire hervorming ook geld te scheppen voor de implementatie van een duurzaam ontwikkelingsprogramma in niet-rijke landen, met zwakkere valuta en daarom minder mogelijkheden tot geldschepping, zouden een sterke, zelfs dominante positie krijgen in de samenwerking met die landen. Op gevaar af gekenschetst te worden als “koloniaal”, “imperialistisch”, “paternalistisch” en “inmengend in binnenlandse aangelegenheden” zouden de rijke landen die invloed moeten gebruiken om zoveel mogelijk te garanderen dat het ter beschikking te stellen geld ook daadwerkelijk gebruikt zou worden voor investeringen in duurzame ontwikkeling. Dat zou tegelijkertijd de gelegenheid geven het functioneren van de overheden in de betreffende

landen te helpen verbeteren door capaciteitsopbouw en het bestrijden van corruptie, resulterend in een betere dienstverlening, een adequate uitvoering van het duurzame ontwikkelingsprogramma, en een betere vervulling van overige overheidstaken.

Het bovenstaande zou niet zonder slag of stoot gaan: corrupte elites, politici en ambtenaren zouden alles in het werk stellen hun vaak illegale privileges te behouden. Waar die tegenwerking samenwerking voor duurzame ontwikkeling onmogelijk zou maken zou het nodig zijn om de bevolking van het land in kwestie duidelijk te maken wat ze te winnen zou hebben bij die samenwerking – en wat hen onthouden zou worden door het verzet ertegen van hun leiders. In democratische landen zou dat moeten leiden tot verkiezingsoverwinningen door minder corrupte politici en politieke partijen die zich wél zouden willen committeren aan het verbeteren van het functioneren van de overheid en de uitvoering van een programma voor duurzame ontwikkeling.

In niet-democratische landen zou dat moeilijker zijn en zou op meerdere manieren geprobeerd moeten worden de ontvankelijkheid van de leiders voor samenwerking te vergroten. De rijke landen die de hulp zouden bieden zouden dat moeten combineren met gewiekste diplomatie op basis van wat de Amerikanen een “carrot-stick” strategie noemen: een beloning – de wortel, in de vorm van het geld en de technische ondersteuning voor het duurzame ontwikkelingsprogramma – als men samenwerkingsafspraken voor duurzame ontwikkeling zou accepteren en zich er aan zou houden. En de stok – het stopzetten van die samenwerking en alle voordelen daarvan – als dat niet zou gebeuren. Dat zou tenminste een redelijke mate van succes moeten hebben omdat ten eerste, de wortel die zou worden voorgehouden groot zou zijn, voor zowel leiders als bevolking. En ten tweede, omdat ook niet-democratische, corrupte regimes veel te winnen hebben bij een tevreden bevolking, en veel te verliezen bij een ontevreden bevolking die zich bewust is van een beter alternatief.

De rol van maatschappelijke organisaties

Eerste stap in het hierboven beschreven proces zou zijn het overtuigen van de leiding van een aantal belangrijke, internationaal opererende niet-gouvernementele organisaties dat om de eigen doelstelling van duurzame ontwikkeling op milieu en sociaal gebied op de benodigde schaal te verwezenlijken het nodig is verder te kijken dan de huidige projecten, programma's en samenwerkingsverbanden. Wat duidelijk gemaakt moet worden is dat het met het huidige financiële systeem onmogelijk zal zijn om duurzame ontwikkeling op de benodigde mondiale schaal te financieren, daar voldoende draagvlak voor te creëren, en zo tot een duurzame samenleving te komen. Temeer daar het huidige financiële systeem onlosmakelijk verbonden is met groei, en de daaruit voortkomende groeiwang onverenigbaar is met een economie en samenleving die binnen haar ecologische grenzen blijft.

Uit de strijdigheid van het huidige financiële systeem met duurzaamheid zou logisch moeten volgen dat, om de eigen doelstellingen te bereiken, de betrokken organisaties het streven naar internationale monetaire hervorming gaan ondersteunen. Dat zou betekenen dat die organisaties de hierboven voorgestelde benadering samen met gelijkgestemde organisaties overnemen en inbrengen bij de netwerken van niet-gouvernementele organisaties die zich met specifieke themas bezig houden. Een goed voorbeeld daarvan is het Climate Action Network (CAN), een netwerk met honderden lid-organisaties wereldwijd dat zich richt op het tegengaan van klimaatverandering. Het CAN zou een drijvende kracht kunnen worden bij het in gang zetten van een grootschalig veranderingsproces door de noodzaak tot monetaire hervorming op nationale en internationale fora naar voren te brengen en op de agenda te krijgen. De benodigde lobby daarvoor zou ondersteund moeten worden door andere maatschappelijke organisaties die direct belang zouden hebben bij monetaire hervorming en duurzame ontwikkeling, zoals vakbonden en andere belangenorganisaties, en organisaties die

vanuit een moreel standpunt naar duurzame ontwikkeling streven, zoals organisaties op religieuze grondslag. Gezamenlijk zouden deze maatschappelijke organisaties dan politieke partijen, nationale overheden en internationale organisaties kunnen bewerken om de combinatie van monetaire hervorming en mondiale duurzame ontwikkeling op de agenda en geïmplementeerd te krijgen.

Overwinnen van tegenstellingen

De grote vraag bij het bovenstaande is niet zozeer of de leden-organisaties en daarmee het netwerk als geheel zich in het voorgestelde concept van duurzame ontwikkeling zouden kunnen vinden, want dat zal niet veel afwijken van wat de organisaties zelf voorstaan. De grote vraag is of men ook bereid zou zijn om het concept van monetaire hervorming te omarmen en het tot een speerpunt van het gezamenlijk beleid te maken. De leden van het netwerk vormen een zeer diverse groep, met aan de ene kant organisaties die zich verre willen houden van radicale hervormingen, politiek neutraal willen opereren, en samenwerking zoeken met het bedrijfsleven, daarbij inbegrepen de grote olie en gas multinationals. Aan de andere kant zijn er organisaties die juist wel radicale verandering bepleiten – tot en met de afschaffing van het kapitalisme. Daarnaast eist men overdracht van enorme bedragen van noord naar zuid, van rijke landen naar arme landen dus, ter compensatie van de al aangerichte klimaatschade door die rijke landen en in sommige gevallen, ook ter vergoeding van andere historische onrechtvaardigheden van het noorden tegenover het zuiden, zoals het kolonialisme en de slavernij.

De eerste groep, van laten we ze maar de conformistische organisaties noemen, zal moeten inzien dat we er niet gaan komen met de huidige initiatieven. Dat betekent erkenning van het feit dat die initiatieven bij lange na niet voldoende zijn om de problemen afdoende het hoofd te bieden, en dat die initiatieven met het huidige financiële systeem zich ook nooit voldoende zullen kunnen ontwikkelen omdat daar, simpel gezegd, geen geld voor is. De laten we maar zeggen radicale organisaties zullen enerzijds moeten gaan inzien dat ze voor radicale ideeën als de volledige afschaffing van het kapitalisme en gigantische herstelbetalingen geen draagvlak zullen vinden bij kiezers en dus bij politici in de rijke landen, waardoor hun voorstellen vooralsnog niet verder zullen komen dan het stadium van “wishful thinking”. De middenweg als hier gepresenteerd is een radicale verandering die, omdat zij gunstig uitpakt voor vrijwel alle partijen in zowel het noorden als het zuiden, wél het potentieel in zich draagt het nodige draagvlak te vergaren.

De uitdaging voor die organisaties is dus het doen van compromissen aan het eigen gedachtegoed om dat draagvlak ook daadwerkelijk te creëren. Dat zou kunnen door een gezamenlijk, overtuigend optreden waarmee men er in slaagt de vele verschillende belangengroepen – burgers in noord en zuid, maatschappelijke organisaties, ondernemers, wetenschappers, opiniemakers, en politici – ervan te overtuigen dat de voorgestelde transitie in het belang is van allen, óók van henzelf, en van zowel huidige als toekomstige generaties.

Uitdaging

De grootste uitdaging voor de maatschappelijke organisaties die het proces in gang zouden kunnen zetten is de adoptie van het concept van en het lobbyen voor monetaire hervorming. Degenen die het beleid van de organisaties bepalen zullen zich er van bewust zijn dat het concept van publieke geldschepping onder het economendom en in die media waar het gangbaar economisch, dat wil zeggen neoliberal gedachtegoed domineert, van rechts tot gematigd links, zware kritiek en zelfs hoon op zal wekken. De reacties in de “kwaliteitspers” en van veel kamerleden, met name de financiële specialisten van de grotere fracties, op het

Burgerinitiatief *Ons Geld* gaven daar al blijk van⁹. En ook leden van de organisaties die zich economisch onderlegd achten zouden zich kunnen roeren – in negatieve zin.

Het op de agenda zetten van monetaire hervorming door maatschappelijke organisaties zal daarom in meerdere stappen moeten gebeuren. Ten eerste zullen staf en leiding van de organisaties zelf zich moeten overtuigen van het feit dat zonder monetaire hervorming duurzame ontwikkeling op de benodigde schaal onmogelijk is. Dat zou kunnen door een studie naar de geschatte kosten van een mondiaal ontwikkelingsprogramma dat zowel de milieu als sociale problemen adequaat aanpakt, en door het kijken naar de financieringsmogelijkheden van zo'n programma binnen het huidige financiële systeem.

Ten tweede zouden de organisaties de voorstellen voor monetaire hervorming richting publieke geldschepping uitvoerig moeten bestuderen om zich van de voordelen en de noodzaak ervan te overtuigen. Dergelijke studies, die door de organisaties zelf maar, efficiënter, ook gezamenlijk uitgevoerd zouden kunnen worden, zouden in eerste instantie nuttig zijn om de eigen besluitvormers, staf en leden te overtuigen. In tweede instantie zouden ze richting andere organisaties en de politiek gebruikt kunnen worden ter ondersteuning van het maatschappelijk debat. Daarbij zou het belangrijk zijn om directe contacten te leggen met monetaire hervormingsorganisaties, in eerste instantie voor het verkrijgen en bespreken van informatie, en in tweede instantie voor samenwerking. Die samenwerking zou er dan op gericht moeten zijn om monetaire hervorming, gecombineerd met het ontwerpen en implementeren van een duurzaam ontwikkelingsprogramma, zowel nationaal als internationaal op de politieke agenda te krijgen. Dat zou het moment zijn waarop de organisaties zich ook daadwerkelijk publiekelijk uit kunnen spreken over de noodzaak en vorm van monetaire hervorming voor duurzame ontwikkeling, ondersteund door goed gefundeerde analyses en voorstellen.

In lijn met het bovenstaande kan dit artikel gezien worden als een oproep aan al die organisaties die zich met duurzame ontwikkeling bezig houden de hierboven genoemde eerste stap te zetten, door binnen de eigen organisatie en met organisaties waarmee al samengewerkt wordt de in dit artikel besproken relatie tussen geldsysteem en duurzame ontwikkeling op de agenda te zetten en zich, in samenwerking met monetaire hervormingsorganisaties, het onderwerp eigen te maken.

Frans Doorman is lid van van het Platform Duurzame en Solidaire Economie (www.platformdse.org) en de Stichting Ons Geld (www.onsgeld.nu), organisaties die streven naar respectievelijk de transitie naar een duurzame economie en monetaire hervorming. Hij is de auteur van meerdere boeken over geld, economie en mondiale ontwikkeling: “Global Development: Problems, Solutions and Strategy”, “Crisis, Economics and the Emperor’s clothes”, “The Common Sense Manifesto”, en “Ons Geld”. De boeken zijn gratis te downloaden van

⁹ In 2015 werden met dit Burgerinitiatief meer dan 100,000 handtekeningen verzameld, waarmee een debat over geldschepping - binnen het huidige geldsysteem en bij het alternatief van publieke geldschepping – op de agenda van de Tweede Kamer werd gezet. De laatdunkende opmerkingen van de financiële specialisten van de fracties van rechts tot gematigd links waren typerend: afwijzing van het concept publieke geldschepping zonder zelfs maar van de voorstellen kennis te hebben genomen, zoals bleek uit het onjuist weergeven van de door *Ons Geld* gepresenteerde voorstellen. Een overzicht van deze commentaren en een analyse van een aantal andere aspecten van monetaire hervorming is bij de auteur van dit artikel verkrijgbaar, en wordt binnenkort gepubliceerd op de website www.new-economics.info. Desondanks resulteerde het debat in een opdracht aan de WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) het huidige geldsysteem en eventuele alternatieven daarvoor verder te onderzoeken. Het WRR rapport wordt in de loop van 2018 verwacht.

www.new-economics.info, of kunnen via de Contactpagina van die website opgevraagd worden.